

ŞEYH MUHAMMED MÜTEVELLÎ EŞ-ŞA'RÂVÎ'NİN HAYAT VE ÖLÜM ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

COŞKUN ZEKİ^a

Öz

İnsanlar arasında belki de hayat ve ölüm konusu kadar tartışılan bir konu yoktur. Ve yine âlimlerin birçoğunun hayat ve ölüm meselesi gibi yanlış bir bilgi ile çözmeye çalıştıkları bir vaka da yoktur. Hayat ve ölüm insanlar arasında çokça tartışılan konuların başında gelmektedir. Hatta âlimlerin birçoğunun bu konuları yanlış bir bilgi ile çözmeye çalıştıkları da vâkidir. Ölüm bizler için bir gayb meselesidir. Gayba ait olan tüm haber ve hususları ise Yüce Allah'tan alıyoruz. Son çağlarda İslam dünyasının yetiştirdiği büyük İslam âlimi Şa'râvî de bu gerçekliği güzel anlamış, hayat ve ölüm konusunu aynı adlı eserinde Kur'an ve hadislere dayanarak çözmeye çalışmıştır. Bu çalışmada Şa'râvî'nin "Hayat ve Ölüm" adlı eseri temel alınarak tarih boyunca insanları düşündüren bu iki mefhum üzerinden onun fikirleri ortaya konmuş ve konuyla ilgili düşüncelerimiz ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şa'râvî, Hayat, Ölüm, Ebediyet.

AN EVALUATION ON LIFE AND DEATH WORK OF MUHAMMED MUTEVELLÎ EŞ-ŞA'RÂVÎ

Abstract

Perhaps there is no any debate among the people as much as the life and the death. Besides this, there is no case in which some scientists try to solve this like the false information about the life and the death. Death is loss for us. But all news and features belonging to death we take from the God. The great Islamic scholar of recent times Sharavi, was also thoroughly understand this reality, and he tried to solve of this problem (life and death) in the basis of Koran and its hadiths. In this work, we have tried to put it out the both of the the great commentator's thoughts and our own thoughts by touching of these notions that make people think throughout the history in the based on the work of the scientist "Life and Death".

Key Words: Sharavi, Life, Death, Eternity.

^a Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü.
(coshgunzeki@gmail.com)

Giriş

Son çağlarda İslam dünyasının yetiştirdiği büyük Kur'an tefsircisi, düşünce adamı Şeyh Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, 15 Nisan 1911 yılında Mısır'ın Dakhaliye iline bağlı Dakadus köyünde doğmuştur.¹ Henüz 11 yaşındayken Kur'an-i Kerim'i ezberleyerek hafız olan Şa'râvî, muasır devirde önde gelen müfessirlerden biri olmuştur. Arap ve İslam dünyasında da tanınan bilim adamı İmâmu'd-Duât (Davetçi imam) lakabı ile de tanınmıştır. Bir ömür boyu insanları İslam'a ve Hakk'a çağırması onun böyle vasıflandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. O, Zagazik ilçesinde ilk tahsiline başlamış ve henüz küçük yaşta iken şiire, edebiyata büyük ilgi duymuştur. Zagazik ilkokulundan mezun olduktan sonra, Dr. Ahmet Heykel başta olmak üzere, Halid Muhammed Halid, şair Tahir Ebu Faşa, Dr. Muhammed el-Hafâcî gibi devrinin önde gelen bilim adamları ile tanışma fırsatı bulmuştur. Onun hayatı Kahire'de Ezher eş-Şerif Üniversitesine öğrenci olarak girmesiyle değişmeye başlamıştır.² Babası da onun bu büyük üniversitede okumasını çok istediği için ihtiyacı olan tüm kitapları temin ederek ona maddi bakımdan yardımcı olmaya çalışmıştır. Şa'râvî 1941 yılında el-Ezher Üniversitesi Arap Dili Bölümünden lisans diploması alarak mezun olmuştur.³ 1943 yılında doktora tahsilini tamamlayarak genç yaşta Bilim Doktoru ünvanını kazandıktan sonra, Tanta ve Zagâzik'de bulunan İslam Enstitüsü'nde görev yapmıştır.⁴ 1950 yılında ise Suudi Arabistan, Ummu'l-Kura Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesinde öğretim üyesi olarak ders vermeye başlamıştır. 1962 yılında Ezher Üniversitesi'ne Ummu'l-Arabiyye Bölümünde iki yıl müfettişlik yapmış, 1964 yılında ise Şeyh Hasan Me'mun kütüphanesine müdür olmuştur.⁵ 1970 yılında Suudi Arabistan, Kral Abdülaziz Üniversitesi İslamî Bilimler Bölümünde profesör olarak göreve başlayan Şa'râvî, 1972 yılında aynı üniversiteye bağlı Dirâsetu'l-Ulya (Yüksek Tahsil) bölümüne bölüm başkanı olmuştur. 1980 yılında ise İslami Araştırmaları Komisyonuna üye seçilmesinin yanı sıra Müslümanları aydınlatmaya devam etmiştir.⁶

Şa'râvî, aldığı pek çok devlet ödül ve nişanın yanında, 1983 ve 1988 yıllarında Mısır Devleti tarafından cumhuriyet nişanına layık görülmüştür. Mansura ve Munûfiye Devlet Üniversiteleri tarafından da fahri doktora ünvanı verilmiştir. 1989 yılında doğup büyüdüğü Dakhaliye vilayeti büyük âlim için muhteşem bir anma töreni düzenlemiş ve

¹ Geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Ayneyn Said, *eş-Şa'râvî Ellezi lâ Na'rifuhu*, Kahire, Darul-Ahbarul-Yeum, 1995, s. 12.

² Ebu'l-Ayneyn Said, s. 27.

³ Şa'râvî, Muhammed Mütevellî, *el-Fetâvâ el-Kûbrâ*, Kahire, Mektebetut-Turasil-İslamiyye, 1999. s.9; Ayrıca bkz. Tuğrul Tezcan, *Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, Hayatı ve Tefsir Anlayışı*, s. 15.

⁴ Şa'râvî, *el-Fetâvâ el-Kûbrâ*, s. 9. Ayrıca bk. Tezcan, *Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, Hayatı ve Tefsir Anlayışı*, s. 14.

⁵ Şa'râvî, *el-Fetâvâ el-Kûbrâ*, s.12; Ayrıca bk. Tezcan, *Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, Hayatı ve Tefsir Anlayışı*, s.14.

⁶ Geniş bilgi için bk. Tezcan, *Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, Hayatı ve Tefsir Anlayışı*, s. 28.

ona olan şükran ve minnet borcunu ödemeye çalışmıştır.⁷ Şa'râvî bu günde yalnız Mısır'da değil, tüm Arap-İslam dünyasında hatırı sayılır büyük İslam âlimlerindedir.

Arap Dili ve Edebiyatını çok iyi derecede bilen Şa'râvî, 1987 yılında Arap Dili Komisyonuna üye seçilmiştir. İslam ilimlerinin yanı sıra Arap edebiyatında da kalemini sınamış, güzel şiir örnekleri husule getirmiştir. Yalnız Mısır'da değil tüm Arap dünyasında ve pek çok İslam ülkesinde de tanınmış âlimlerden biri olma özelliğine sahip olmuştur. Üç erkek ve iki kız çocuk babası olan Şa'râvî, 1998 yılında 87 yaşındayken Hakk'a yürümüştür.

Şa'râvî, bir zamanlar Mısır Şura Meclisinde de üye olarak göreve yapmıştır.⁸ İslam dininin yayılması ve iyi anlatılması için büyük çaba sarf etmiş, Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerinde ve diğer İslam ülkelerinde pek çok radyo ve televizyon konuşmaları yapmıştır. Halkın âlimi 1980'den hayatını kaybettiği 1998 yılına kadar devlet işleri ile uğraşmakla beraber Kahire'de Han Halil olarak adlandırılan bölgedeki Hüseyini camisinde bir gruba hitaben Kur'an-i Kerim'i ayet-ayet açıklamış ve tefsirini yapmıştır. Kameraya kaydedilen dersler Mısır'da evlerde, dükkânlarda, okullarda, spor okullarında ve başka yerlerde tüm halk tarafından keyifle dinlenilmiş ayrıca 1990 yılından itibaren Mısır devlet televizyonunda cuma namazlarından sonra yayımlanmıştır. Bir ömür boyu kendini İslam bilim ve medeniyetine adayan büyük fikir adamı yüzlerce eser ortaya koymuştur. Bu eserler İslam ilimlerinin çeşitli dallarını ihtiva etmekle beraber özellikle Kur'an'ın tefsiri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Şa'râvî'nin başlıca eserleri şunlardır: *Kur'an Mucizesi, El-İslam ve Fikrul-Muasır, Et-Tevbe', Heze huval İslam', El-Fetâvâ*, "Mevkibun-Nur, Kısasul-Enbiya, El-Esmaul-Husna, Nihayetul-âlem, El-Ma'rifetu fil-Kur'an-il-Kerim, Gayb, Şeytan ve'l-İnsan, Fazilet ve Rezalet, El-Ahadisul-Kudsiyye, El-Haccu'l-Mebrur, El-Aşere-i Mübeşşere, Et-Tarik-ilel-Allah.

Bu makalede Şa'râvî'nin, "El-Hayat vel-Mevt" adlı eseri üzerinde değerlendirmelerde bulunulmaya çalışılmıştır.

1. Hayat ve Ölüm Adlı Eseri Üzerine Düşünceler

İnsanlar arasında belki de hayat ve ölüm⁹ konusu kadar tartışılan bir konu yoktur. Ve yine âlimlerin birçoğunun hayat ve ölüm meselesi gibi yanlış bir bilgi ile çözmeye çalıştıkları bir vaka da yoktur. Hayat ve ölüm insanlar arasında çokça tartışılan konuların başında gelmektedir. Hatta âlimlerin birçoğunun bu konuları yanlış bir bilgi ile çözmeye

⁷ Tezcan, *Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, Hayatı ve Tefsir Anlayışı*, s. 15.

⁸ Şa'râvî, *el-Fetâvâ el-Kûbrâ*, s. 10.

⁹ Düşünce tarihinde ruh, ölüm ve ahiret hayatı ile ilgili pek çok görüşün dile getirildiğini söyleyebiliriz. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Habib Şener, "John Locke'da Ruhun Ölümsüzlüğü ve Ahiret Hayatı", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, sy. 19, ss. 271-285; Habib Şener, *John Locke ve David Hume Din Felsefesi üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, ss. 119-132, 273-280, 358-362.

çalıştıkları da vâkidir. Ölüm, bir gayb meselesidir. Gayba ait tüm haber ve hususları ise Yüce Allah'tan öğreniriz. Mademki, bu meseleler gayb ilmi ile ilgilidir o zaman kesin olarak insan ilminin içine giremez. Eğer bu konu yalnızca zanna ve vehme dayanarak çözülmeye çalışılırsa o zaman büyük ölçüde yalanların ortaya çıkacağı şüphesizdir. Herkes yaratılış ve ölümle ilgili kendi görüşlerini ortaya atmaktadır. Hatta insanoğlunun maymundan türediğini bile ileri sürenler de vardır. Aslında Yüce Allah bizlere bu gibi hurafatlar hakkında bilgi vermiş, kendi yüce kitabında bu tür şeylerin hepsinden sakınmamızı istemiştir. Şöyle ki: “Ben onları semaların ve arzın yaratılışına ve onların kendilerinin yaratılışına şahit tutmadım ve ben delalette bırakanları yardımcı edinmedim.”¹⁰ demiştir.

Şüphesiz ki, Allah bizlere delalete sürükleyen insanların geleceğini haber vermiştir ki, onlar yerin, göklerin ve insanoğlunun yaratılışından “Bu nasıl olmuştur?” diye konuşacaklar. Fakat onlar ne yere, ne göğe, ne de kendi yaratılışlarına şahit olmamışlardır. O zaman bu derin ilim konusunda nasıl konuşabilirler?

Şa'râvî, bu meseleyi kendine has üslubuyla şöyle vurgulamıştır: “Şüphe yok ki, insanın aslının maymun olduğunu söyleyen ve insan yaratılışına ait ilmi bir nazariye hakkında konuşan bu kişilerin ortaya çıkışı kâinata iman konusunu sübuta yetirmekten başka bir şey değildir. Şöyle ki, eğer onlar dünyaya gelmeseydi ve insanları doğru yoldan ayırmasalardı, o zaman Kur'an'da Allah Teâlâ böyle birilerinin ortaya çıkacaklarını bizlere haber vermezdi. O diyor ki, yer, gök ve beşer belli bir şekilde yaratılmıştır. Eğer onlar gelmeselerdi?”¹¹ Yani bazı âlimlerin ortaya çıkışı ve gelişi imanın sağlamlaştırılması için bir vesiledir.

Şa'râvî, Kur'an-i Kerim'i ömrü boyunca çok yakından tanıma imkânı bulmuş, birçok âyet üzerinde derin derin düşünmüş ve Allah'ın insanoğlunu yaratma şekillerini şöyle sıralamıştır: “Birçok incelemelerden sonra görüyoruz ki, Allah'ın beşeri yaratma şekli dört türdür. Sebeplerden yararlanmadan yani bir erkek ve kadına ihtiyaç duymadan yaratılış şekli. Bu yaratılış şekline örnek Âdem'i (a.s.) verebiliriz. İkinci şekil kadın olmaksızın erkekten yaratma şeklidir. Bunun örneği Havva'dır. O, annesiz olarak Âdem'in (a.s.) bir parçasından yaratıldı. Üçüncü ve her birimizin bildiği yaratma şekli olarak bir erkek ve bir kadından yaratılıştır. Bu yaratılış bugün de dünya durdukça devam edecektir. Dördüncü ve sonuncu tablo ise erkeksiz kadından yaratma şeklidir. Bu Meryem oğlu İsa'nın (a.s.) yaratılış şeklidir. Yüce kudret istediği şekilde yaratmayı gerçekleştirmek iktidarındadır. Görüyoruz ki, bir erkekle bir kadının birliği yaratılış için kifayet değildir. Yaratma, zürriyetin devamı, yalnız beşeri bir mesele değildir. Tüm isteklerin üzerinde Allah'ın iradesi bulunuyor.”¹²

¹⁰ Kehf, 18/51.

¹¹ Şa'râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 5. “Mektebetuş-Şaravi el-İslamiyye”, Darus-Sakafe, tarihsiz, s. 118.

¹² Şa'râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 11.

Şa'râvî'ye göre, Allah, yarattığı tüm varlıklar için hayat ve ölüm olmak üzere iki merhale var etmiştir. Ona göre her bir şey bu iki aşamadan kaynaklanır. Düşünür, kendinden önce yaşamış hikmet sahiplerinin izinden giderek diyor ki: "Hayatımıza ve ölümümüze hâkim olan kanunlar vardır. Bu kanunlardan yalnız Yüce Allah'ın bizlere öğrettiğini biliyoruz. Bildiklerimiz ise çok az ve sınırlıdır. Şuna rağmen biz azın azına sahibiz ki, bu umumi bir hükümdür. Bazı insanlar kâinatta yalnız hayatta gördüklerinin var olduğuna hüküm verirler. Fakat bu sözü söyleyen kişiler her gün ölüyor ve yeniden dünyaya dönerler. Bir saniye içinde kendileri de bilmeden bir kanundan diğer bir kanuna geçiyorlar."¹³

Şa'râvî, hayatın kendine özgü kanunları, ölümün de kendi kanunları olduğunu savunan âlimler arasındadır. İnsanın uyurken bir kanundan diğer bir kanuna geçtiğini, uyanırken başka bir kanunun ona hâkim olduğunu düşünür. Uyanık halde olan insan daha sınırlı kanunlarla çevrilidir. Şa'râvî, bu görüşünü şöyle ifade etmektedir: "Şu hayat insan için bir müşahede âlemidir. Öyle bir âlem ki, hepimiz onu tanıyoruz. Tüm hayat şunda müşterektir. Lakin uykuya daldığımız zaman başka bir âlemde oluyoruz. Ne akla, ne mantığa ne de dünyanı müşahede kanunlarına uyuluyor. Ve biz zamanın hükmünden çıkıyoruz. Çünkü dünyadan tamamen ayrılırız. İnsan uykuda görüyor ama gözleri kapalıdır. Ayakları sedirde hareketsiz iken uykuda yürümektedir. Yüce bir dağdan düşüyor, fakat onu iten yok. Kendini havada uçan veya yerin dibine batır gibi görüyor. Çünkü insan uykuda olduğu zaman ona hükmeden hayat kanunlarının etkisi altında değildir."¹⁴ Görüldüğü gibi müşahede âlemi denilen bu dünyada insana hâkim olan kanunlar çok sınırlıdır. Öteki âlemin kanunları ise daha güçlüdür.

Birçok âlim hayatın başlangıcını çeşitli şekillerde tasvir etmeye çalışmıştır. Bazılarına göre, bu hayat bir hücreden oluşan mahluktan başlamış, sonradan bu hücre bölünmüş gelişme diğerlerine geçmiştir. Şa'râvî ise, hayat hakkındaki düşüncelerini açıklarken hayatı onu yaratandan ayrıca ele almamıştır. "*Bir şeyin yaratıcısı onun hakkında tabii ki bize bilgi vermeye de kadirdir*" demiştir.¹⁵ Yaratan insanı topraktan/balçıktan yarattı. Modern ilim bir zamanlar Yüce Allah'ın yarattığına açtığı sırrı şimdi keşfetmiş ve sübuta yetirmiş ki, bu balçık on sekiz unsuru kendinde ihtiva ediyor. Bu unsurların hepsini insan vücudunda bulmaktayız. Bu unsurların nispeti de farklılık göstermektedir. Bazı bedenlerde demiri, bazılarında magnezyumu, bazılarında ise kalsiyumu daha az buluyoruz. Bu insanda belli olduğu zaman muasır çözüm yollarına başvurarak doktora gidiyor ve ona ilaç veriliyor ki, bu unsurlarda meydana gelen nakışlığı telafi etsin. Ama tüm cisimlerde aynı on sekiz unsur mevcuttur.¹⁶

¹³ Şa'râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 14.

¹⁴ Şa'râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 15.

¹⁵ Şa'râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 17.

¹⁶ Şa'râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 17.

Yüce Allah insanı kurmuş, sanki ateşte pişmiş çamurdan halk ettiğini asırlar önce mukaddes beyanında bildirmiştir: “O zaman Rabbin meleklere demişti ki: ‘Ben balçıktan bir insan yaratacağım.’”¹⁷ Başka bir ayette de aynı fikir vurgulanmıştır: “Hani Rabbin meleklere şöyle buyurmuştu: ‘Ben, kurmuş balçıktan, ölümlü bir varlık-beşer yaratacağım. Ona şekil verdiğim, ona ruhumdan üflediğim zaman hemen onun üstünlüğünü kabul edin.”¹⁸ Böylece Allah, insanlara yaratma ile ilgili bilgi sunarak aynı zamanda insan bedenini oluşturan unsurlara da dikkat çekmiştir.

Şa'râvî'nin yaratma konusunda bir başka görüşü ise şöyledir: “Allah'ın haber verdiği gibi insan bedenine en son dâhil olan ruhtur. Bedeni en son terk eden de ruhtur. Böylece ruh bedeni terk ettikten sonra beden sertleşir, sanki alevde pişmiş bir balçığa dönüşür. Daha sonra çürüme gerçekleşir, beden suyu çekilmiş kuru balçık gibi olur. Sonra su çamurdan ayrılıp yere çekilir. Sonunda balçık toprağa döner. Bu ise Kur'an'ın bize haber verdiği ölüm geldiği zaman şahit olunan hakikattir.”¹⁹

Şa'râvî'nin değindiği bu hakikat tarih boyu edebiyata, şiire de yansıdığını görüyoruz. Kur'an'dan ilham alarak insanoğlunun mayasının toprak olduğunu dile getirenlerden biri de Büyük Azerbaycan edibi Cafer Cabbarlı'dır (1899-1934). Bir şiirinde bu durumu aşğıdaki gibi tasvir etmiştir:

*Ölmek! O geniş köprüden herkes geçecektir,
Bir bâde ki, ondan bütün âlem içecektir.
Her süslü çiçek sonda sararmış kuru yaprak,
İnsan da nedir? Evveli toprak, sonu toprak!*²⁰

Hayat ve ölüm anlayışı dinimize göre daha geniş bir anlayıştır. Bizim düşüncemizin onu kavraması o kadar da kolay değildir. Bize göre hayat, yalnız gözümüzün gördüğü, hareket eden, gelişen canlı varlıklarla sınırlıdır. Biz insanlarda, hayvanlarda ve bitkilerde bir hayat olduğunu söyleriz. Kur'an'ın bakış açısı ise daha geniş ve düşündürücüdür. Kur'an yalnız yukarıda kaydedilenleri değil tüm cansız hesap ettiğimiz cematı da hayat sahibi saymakta, onlarda gözlerin sezmediği, şuurların kavramakta zorluk çektiği bir hayatın varlığını savunmaktadır. Bize garip gelebilir. Ama Kur'an bizim cansız olduğunu düşündüğümüz varlıkların duygu ve hislere sahip olduğunu da söyler: “Gök ve yer onların ardından ağlamadı ve onlara mühlet de verilmedi.”²¹ Başka bir âyette ise şöyle buyrulmuştur: “Sonra duman halinde olan göğe yöneldi ona ve yeryüzüne: ‘İster gönüllü, ister gönülsüz olarak boyun eğin’ dedi. İkisi de: ‘Senin kanununa gönüllü olarak boyun eğdik’ diye karşılık verdiler.”²²

¹⁷ Sad, 38/71.

¹⁸ Hicr, 28/29.

¹⁹ Şa'râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 19.

²⁰ Cabbarlı, *Seçilmiş eserleri*, 1/73.

²¹ Duhân, 44/29.

²² Fussilet, 41/11.

Şa'râvî'nin hayat anlayışı da, Kur'an'dan kaynaklanmaktadır. O, hayata Kur'an ve hadislerin gözü ile bakmaktadır. Şa'râvî, "Hayat ve Ölüm" hususunda ilginç bir mesele üzerinde yoğunlaşmıştır: "Bedenlerimizde derk edemediğimiz bir hayatın varlığı söz konusudur. Beden uzuvları: El, ayak, dil, deri.. Bedenlerimizin bir parçası olan organlarımızın kendilerine has bir hayatı vardır. Bizden parça olduklarının anlamı, verdiğimiz emirlere tabi olmalarıdır. Diyelim ki, ayağıma camiye ve ya meyhaneye gitmek emri verdiğimde bana uyuyor. Ellerimiz yolu geçmekte acizler ama onlarla bir şeyi tutmak, insanları öldürmek veya kavga etmek mümkündür. Dilin sen istersen doğruyu, istersen de yalanı konuşur. Sen zahirde tüm uzuvlarına hâkimsin, amma hakikatte onların kendi hayatları vardır. Onlar inanıyor, Allah'a hamd ediyor, kendi dillerinde konuşuyorlar. Onlar senin emrine yalnız bu dünyada tabiler. Ahirette ise onlara ne bir emir verebilir, ne de yaşamında kullanabilirsin. Aksine eğer onları Allah'ın gazabına uğrayacağı bir şekilde kullanmışsan, büyük divanda aleyhinde şahitlik ederek sana lanet edecekler."²³ Daha sonra Şa'râvî, düşüncelerini pekiştirmek için Kur'an'ı Kerim'den Fussilet" sûresinin 21. ve 22. âyetlerine bakmamızı istemiştir: "Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri yaptıkları şeylere karşı onların aleyhinde şahitlik edeceklerdir. Derilerine: 'Niçin aleyhimizde şahitlik ettiniz' derler. (Onlar ise) 'Her şeyi konuşuran Allah, bizi de konuştu. İlk defa O sizi yarattı. Yine Ona döndürülüyorsunuz' derler."

Beden uzuvları bir deruni ilme sahiptirler. Onlar kendilerini özel bir dil, dakik bir şifre ile çok iyi tanımaktadırlar. Örneğin, deriden bir parça kaybeden bir insanı başka bir insanın derisi ile tedaviye kalkışsalar çoğu zaman beden onu kabul etmeyecektir. Bir kaza sonucu yaralanma, yangın ve yara yüzünden bedenin birkaç hücrelerini kaybettiği zaman da beden tam gücü ile çalışarak kaybettiği beden dokusunu eski haline getirmeye çalışacaktır.²⁴ Bununla Şa'râvî, modern tıp ilminin bu gün kabul ettiği gerçeği gözler önüne sermektedir. Bedenin kendi hücrelerinin başka bedenden farklı olduğunu bilmesi Allah'ın ona verdiği bir bilgi ve hayat nişanesidir.

Hayat nişanesi yalnızca bu dünya ile sınırlı değildir. Şa'râvî, insan hayatını yalnız bu dünyadan ibaret görenleri yanıltmış saymıştır. O, aslında insan hayatını dört aşamadan meydana geldiğini söylemiştir. Birinci aşama "Âlem-i Zer"de hayattır. Bu aşamada insan yalnız ruhla yaşar. Daha sonra hayatımızın ikinci aşaması olan dünya hayatı gelmektedir. İnsan bu hayatı beden ve ruhla beraber yaşamaktadır. Ölümle tüm hayat silsilesi değil yalnızca dünya hayatı son bulur ve üçüncü aşama başlar. Bu berzah hayatıdır. Berzah hayatında yeniden ruh bedenden ayrılır. Bu hayatta zaman yoktur. Dünya hayatındaki kanunlardan eser yoktur. Sonuncu merhale ise ahiret hayatıdır. Hesaptan sonra ruhların bedenlere kovuşturulacağı o gün²⁵ hayatımızın son ve ebedi aşaması başlar. Bu yaklaşımı

²³ Şa'râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 42.

²⁴ Şa'râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 43.

²⁵ Tekvîr, 81/7.

ile Şa'râvî, ölümü bir hiçlik değil, Kur'an'dan ilham alarak yalnızca bir hayat değişimi olarak ele almıştır. O zaman ki, Allah insanı yarattı ona kendi ruhundan üflemiştir. Ruh ise ölümsüzdür. Bunun anlamı odur ki, doğarak bu dünyaya gelen insan ebedi olarak var olacaktır. Ya cennette, ya da Allah korusun ateşte. Hatta ömrünün çocukluk aşamasında ölen biri de dirilecek, cennette ebedileşecek, belki de velilerinin cennete girmesine vesile olacaktır. Ahiret hayatı gerçek hayattır. Dünya hayatı insanın orada ömrünün devam edeceği kadar sınırlıdır. O bir sınav meydanıdır. Dünyada atılan her bir adımımız, davranışımız hiçbir zaman yok olmayacak bir kayıt altına alınmaktadır.

Şa'râvî, *Hayat ve Ölüm adlı* eserinde Amerika'da olan bir hatırasını şöyle paylaşmıştır: Amerika'da olduğum sırada biri bana insan öldükten sonra ruhun nereye gittiğini sordu. Ben de dünya hayatına gelmeden önce neredeyse oraya gider şeklinde cevap verdim. Bunun üzerine bana, kâinatın tüm hadiselerinin nasıl kayıt altına alındığına dair bir soru daha sordu. Buna cevap olarak da, yalnızca kayıt altına alınmadığını aynı zamanda bu olayların meydana gelmeden önce Yüce Allah katında yazılı olduğunu söylediğini ifade etmektedir.²⁶ Bu ilâhî kudrete ve her şeyi Allah'ın ilminin kuşattığına bir delildir. Her bir iş ve olay Allah'ın takdirine göre tamamlanır. Kur'an da buna işaret etmiştir: “Yeryüzünde yurduzuza isabet eden ve bizzat başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce ezeli ilmimizde mevcut olmasın. Şüphesiz ki, bu Allah'a göre çok kolaydır.”²⁷

Kur'an bizlere Allah'ın saltanat verdiği Nemrut'un kıssasını anlatmaktadır. Allah'ın verdiği nimete şükredip, salih amel işlemek yerine dünya gururu ona sahip oldu ve bu kişi dünya hayatına aldandı. O kadar ki, bir zamanlar ölümün ve hayatın kendi elinde olduğunu iddia etti. Nemrut'un bu iddiası ile ilgili Kur'an şunları söylemiştir: “Kendisine Allah'ın nasip ettiği güç ve iktidara güvenerek İbrahim'le Rabbi hakkında tartışan kişiyi (Nemrut'u) bilir misin? O zaman İbrahim: ‘Benim Rabbim öldürür ve diriltir’ demişti. O: ‘Ben de hayat verir ve öldürürüm’ dedi. Bunun üzerine İbrahim: ‘Şüphe yok ki, Allah güneşi doğudan doğduruyor, haydi sen batıdan doğdur.’ deyince kâfir bu söz üzerine afallayıp kalmıştı. Allah şirk ve kâfirliğe saplananları emellerine ulaştırmaz.”²⁸ Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim ölüm ve hayatın asıl amacını bizlere açıklamaktadır.

Nemrut, iki esirden birini öldürmek diğerini serbest bırakmakla kendi dar kafası ile hayatın ve ölümün kendi elinde olduğunu sanıyordu. İstediyimi öldürür, istediğimi de serbest bırakırım diyerek kendi iktidarının sınırlarını aşmış ve Yüce Allah'ın yalnız kendi emrinde olan hayat ve ölümün mahiyetini kavrayamamıştı. Şeyh Şa'râvî, *Hayat ve Ölüm* eserinde Nemrut'a şöyle seslenmiştir: “Ey Nemrud! Sen iki hadiseyi birbirinden ayıramadın. Ölümle katl arasındaki farkı kavrayamadın. Oysa katl ölüm değildir. Katletmek

²⁶ Şa'râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 111.

²⁷ Hadîd, 57/22.

²⁸ Bakara, 2/258.

cismin bünyesini parçalayarak ruhu oradan zorla çıkarmaktır. Çünkü ruh yalnız özel vasıflar taşıyan salim bir bedende kalabilir.”²⁹ Ölüm öldürmeden farklıdır. Ölüm bünyesi bozulmamış bir bedenden ruhun çıkmasıdır. Öldürmek ise bedene diğer bir taraftan bir müdahale ile gerçekleşir. Bu ince farkı düşünmek gerekir. Her iki halde bir gün ruh kendi bedenine geri dönecektir. Öldürülen de ölen de o büyük günde Rabbin huzuruna çıkacaktır. Kur’an-ı Kerim de buna işaret etmiştir: “Andolsun ki, ölseniz de, öldürülmeniz de yarın bir gün Allah’ın huzuruna çıkarılacaksınız.”³⁰

İnsanoğlunun bu dünya hayatındaki görevi Allah’ın emir ve yasaklarına uygun bir şekilde yaşamaya çalışmaktır. Yüce Allah bu yolu insanı yaratmadan önce belirlemiştir. Mademki, hayat o vazifeni gerçekleştirmek için bahşedilmiş, öyle ise Allah’ın bizler için belirlediği vazifeleri iyi bilmemiz gerekir. Allah-u Teâla bizlere iyi düşünmeyi, sevgi ile yaşamayı doğruluktan ayrılmamayı, ibadetleri yerine getirmeyi, adaleti korumayı emretti. Ancak çok garip ve ilginç ki, bütün bunlara rağmen dünyadaki felaket ve musibetlerin birçoğunun kaynağı yine insandır. Şeytan nefisini ona güzel göstermiş, birçok meselede İblis’e uyan beşer zaman zaman Hakk’ın yolundan uzaklaşmış zora girince günahı İblis’in üzerine atmıştır. Gerçekte ise Yüce Allah’ın değil, şeytanın yoluna uyup onu takip eden yine kendisi olmuştur. Azerbaycanlı Hüseyin Cavid de (1882-1941) aşağıdaki dizelerde buna işaret etmiştir:

*Ya Rebb, bu ne dehşet, ne felaket,
Ya Rebb, bu ne vahşet, ne zelalet,
Yok kimsede insaf-ü mürüvvet,
İblise mi uymuş beşeriyet?*³¹

Şa’râvî, tüm bunların insana verilmiş hürriyetin yanlış kullanılması sonucunda doğduğunu ifade ederek şöyle demiştir: “Yaratılmışların içinde hür olup, seçim imkânı kendi elinde olan yalnız insandır. Buna karşın diğer varlıklar seçim imkânına sahip değildir. Hayatı cehenneme çeviren yine hürriyet sahibi olan insan olmuştur. Ancak bir kuds-i hadiste Allah onu şöyle uyarır ve şöyle der: “Ey Âdemoğlu, bu kâinatı senin için, seni ise kendim için yarattım. Senin olan seni kendi yolundan saptırmasın. (Yani nefisine çok gönül verme). İlk önce sen O’nunsun. (Allah’a ibadet et)”³²

Sonuç

Çalışmamızın sonucunda Şa’râvî’nin, hayat ve ölüm konusunu Kur’an-ı Kerim’i ve Hz. Peygamber’in hadislerini temele alarak yani İslâm inanç esaslarına bağlı kalarak açıkladığını gördük. Yaratılışın aslında ölümü değil, hayatı görmüş, Allah’ın insana kendi

²⁹ Şa’râvî, *el-Hayat ve'l-Mevt*, s. 60

³⁰ Ali-İmran, 3/158.

³¹ Hüseyin Cavid, *Seçilmiş eserleri*, 3/ 8.

³² Şa’râvî “*el-Hayat ve'l-Mevt*”s. 65

ruhundan bahsettiği zaman ona ebedilik verdiği görüşünü dile getirmiştir. Bu yolculuk berzahta devam edecek ve ahirette ebedileşecektir. Bundan dolayı insan ruhunun fani olmadığını ebedi olduğunu dile getirmiştir.

Şa'râvî, ölümü bir hayat değişikliği olarak açıklamaktadır. Asıl olan dünya hayatını vicdanla, Allah'ın çizdiği yol "Sırat-ı Müstakim" üzere yaşamak, değerli bir hayat sürebilmektir. Allah'ın yolundan uzak bir hayatı süren kişiler aslında "ölüler"dir. Asıl olan bu hayatı Allah'ın rızasına uygun olarak yaşamak ve ölümü de gerçek bir mümin gibi karşılamaktır.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz bir başka husus, Şa'râvî'nin, Allah'ın, kâinatı belirli bir hedef uğruna yarattığını dile getirmesi oldu. Bundan dolayı insan yaratılış gayesini unutmamalıdır. Dünya hayatı ebedi hayat için bir basamaktır. Ona göre, ruh ebedi olduğu için ölüm geçici, hayat ise ebedidir.

Şa'râvî, ölüm için belirli bir sebep aranmasının doğru olmadığı kanaatindedir. Çünkü ölüm vakti geldiğinde her şey ölüm için bir sebep olabilir. Aslında ölüm geldiği zaman sebeplere de ihtiyaç duymaz. Ona göre, ölümün tek gerçek sebebi eceldir. Ecel, insanı ebedi hayata taşıyacaktır.

Sonuç olarak Şa'râvî'nin, *Hayat ve Ölüm* adlı eserinde Kur'an ve sünnetin ışığında hayat ve ölüm gerçeğine değindiğini, tüm insanlığı Allah'ın emir ve yasaklarına uygun bir yaşam sürmeye çağırdığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Cabbarlı Cafer, *Seçilmiş Eserleri*, C. 1, Lider Neşriyat, Bakü 2005.
- Cavid, Hüseyin, *Seçilmiş Eserleri*, C. 3, Lider Neşriyat, Bakü 2005.
- Ebul-Ayneyn Said, *Eş-Şa'râvî ellezî lâ Na'rifuhu*, Kahire 1995.
- Öztürk, Mustafa, *Nüzul Sırasına Göre Kur'anı-Kerim Mealî Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.
- Şa'râvî, Şeyh Muhammed Mutevellî, *El-Hayat ve'l-Mevt*, Mektebetüş-Şa'râvî el-İslamiyye, Daru's-Sekafe, tarihsiz.
- Şa'râvî, Şeyh Muhammed Mutevellî, *Fetava el-Kubra*, Kahire 1999.
- Şener, Habib, *John Locke ve David Hume Din Felsefesi üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- Şener, Habib, "John Locke'da Ruhun Ölümsüzlüğü ve Ahiret Hayatı", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, sy. 19, ss. 271-285.
- Tezcan, Tuğrul, *Muhammed Mutavvelli eş-Şa'râvî - Hayatı ve Tefsir Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001.